

XIX. TÜRK TARİH KONGRESİ

Ankara: 3-7 Ekim 2022

KONGREYE SUNULAN BİLDİRİLER

III. CİLT - I. KISIM

OSMANLI TARİHİ

Hazırlayanlar

Abdullah Kaymak – Selin Eren – Semiha Nurdan –
Kübra Güney – Muhammed Özler

TÜRK TARİH KURUMU

ANKARA ♦ 2024

1768-1774 Osmanlı Rus Savaşı'nda Akkirman Kalesi'nin Fonksiyonu

Cengiz Fedakar*

Özet

Turla (Dinyester) Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü körfezde yer alan Akkirman şehir ve kalesi, Asya'yı Avrupa'ya bağlayan deniz ticaret ağının önemli merkezlerinden biridir. Rus, Altın Orda ve Boğdan hâkimiyetlerinde kalan şehir, II. Bayezid döneminde fethedilerek Osmanlı hudutlarına dâhil edildi. Çeşitli dönemlerde tamir ve tahkimden geçen Akkirman Kalesi, Osmanlı Devleti'nin zayıflamaya başladığı; Rusya'nın büyük bir güç olarak ortaya çıktığı XVIII. yüzyılda (özellikle bu yüzyılın son çeyreğinde) büyük önem kazanmıştır. Rusların Karadeniz'in kuzeyinden itibaren Osmanlı hudutları aleyhinde sınırlarını genişletmesi ile Turla havzasında yer alan kalelerden Akkirman da ana hedefleri arasında yer almıştır. 1768-1774 Osmanlı-Rus harplerinde Kırım, Özi ve Hocabey'i ele geçiren Ruslar, Kili ve Akkirman kalelerini de işgal etmişlerdir. Çalışmamızın ağırlık noktasını, söz konusu savaş sırasında Akkirman Kalesi üzerinden yapılan lojistik faaliyetler oluşturacaktır. Buraya asker, mühimmat ve iaşe gönderiminin hangi yollardan ve kimler vasıtasıyla yapıldığı, kaleden hangi bölgelerin savunmasına takviyede bulunduğu detayları ile verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Akkirman, Osmanlı, Rusya, Turla (Dinyester), III. Mustafa, Lojistik.

The Function of Akkirman Castle in The Ottoman-Russian War 1768-1774

Abstract

Located at the gulf where the Turla (Dniester) River empties into the Black Sea, the city of Akkirman and its fortress, is one of the important centers of the maritime trade network connecting Asia to Europe. Following the Russian, Golden Horde and Moldavian dominations, it was conquered by Bayezid II and annexed to the Ottoman Empire. The fortress of Akkirman, repaired and fortified on several occasions, gained

* Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Edirne/TÜRKİYE, cengizfedakar@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1253-3771, DOI: 10.37879/9789751756442.2023.26

a special importance with the weakening of the Ottoman power and the rising of Russia as a great power in the XVIIIth century (especially the last quarter) in the region. As one of the important strongholds of the Turla basin, Akkirman became one of main targets of the Russian expansion from the north of the Black Sea. Indeed, during the Russo-Ottoman war of 1768-1774, the Russians captured the Crimea, Özi and Hocabeyi and occupied the fortresses of Kili and Akkirman. The focus of our study will be the logistics activities carried out over Akkirman Castle during the war in question. How and by whom the soldiers, ammunition and subsistence were despatched and the details of which areas were reinforced from the castle will be given.

Keywords: Akkirman, Ottoman, Russian, Dniester, Mustafa III, Logistic.

Giriş

Turla (Dinyester) Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü körfezde, oldukça stratejik bir mevkide bulunan Akkirman'ın tarihi M.Ö 4. yüzyıla kadar dayanır. Şehir, Asya'yı Avrupa'ya bağlayan önemli ticaret merkezlerinden biridir. Fetih sonrası Türklerin verdiği "Ak Kirman" adı, Ortaçağ'daki kullanımı ile "Aspron Castron, Cetade Alba, Bel Gorod" gibi "beyaz kale" anlamına gelmektedir¹. Evliya Çelebi, kalenin Salsal-ı Konman tarafından yapıldığını, ilk başlarda kalenin isminin eski Yunanca'da kale anlamına gelen "pirgaz" kelimesiyle terki olarak "Pirgaz-ı Konman" olduğunu ifade etmiştir. Seyahatnâme'de kalenin tasviri de yapılmıştır. Abartılardan âri tutularak bilgileri aktaracak olursak: Kale, Turla Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü yerden iki top menzili içeride, nehrin güney kenarında yer alan, yalçın kûfeki kayalıklar üzerine inşa edilmiştir. Çevresi 23.060 adım olan kalenin nehir kenarı alçak duvarlı olmakla birlikte sağlam kuleleri vardır. Yapının kara tarafı duvarları ise daha yüksektir. Kale içerisinde 1.500 ev bulunup çatıları tahtadır. Bunlar kalenin doğu tarafına, Karadeniz ve Turla Nehri'ne bakan yöndedir. Kalede üç adet demirden kapı bulunup ikisi nehre nazır; diğeri ise doğuda varoşa açılmaktadır. Sultan Bayezid'in adının verildiği tek minareli cami ile aşağı surda hamam da bulunmakta idi. Dizdarın evinin de bulunduğu iç kalede, zahire ve mühimmat depoları ve dört adet kule bulunmakta idi. Kalenin çevresinde derin hendekler bulunup içi sert taşlarla örülü idi. Büyük kapının önünde, açılır kapanır kalın zincirli köprü vardı. Kalenin varoşunda ise 13 mahalle bulunmaktadır. Kalede genelde bahçeli ve çatıları tahta olmakla beraber üstü sazla

1 Mustafa L. Bilge, "Akkirman" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C 2, s. 269.

örtülmüş evler, hanlar ve kahvehaneler de bulunmakta idi. Burada Mengli Giray Han Camii, Va'iz Camii, Sultan Selim Han Camii dışında mescidler de vardı. 17 adet mektep bulunan varoшта imaret ve kervansaray gibi yapılar bulunmazken hamam da yer almakta idi².

Kalenin Osmanlı hâkimiyeti öncesi kısa tarihçesine bakacak olursak: Akkirman, Moğollar ve Ceneviz hâkimiyetinden sonra XV. yüzyılda Boğdan prensliğinin bir parçası oldu. İlk defa Fatih Sultan Mehmed tarafından 1420'de kuşatılan kale zapt edilememiştir. 1455 yılında Voyvoda III. Petro'nun Türk hâkimiyetini tanınmasıyla birlikte, Boğdan'a Osmanlı Devleti tarafından ticari imtiyazlar verilmiştir³. Sultan II. Bayezid Venedikliler, Lehliler ve Macarlarla barış durumu tesis edip (1483) Balkanları güvence altına aldıktan sonra yönünü Boğdan'a çevirdi. Bayezid, Eflak ve Kırım kuvvetlerinin de sefere katılmasını temin etmişti. 15 Temmuz 1484'te Kili Kalesi'nin alınmasından sonra sıra Akkirman'a gelmişti. Kili'ye göre daha müstahkem bir mevkiye bulunan Akkirman Kalesi'nin çevresi karadan geniş bir hendekle çevrilmişti. Muhasara edildikten 12 gün sonra 11 Ağustos 1484'te Akkirman'ın fethi de tamamlanmıştır⁴. Fetihden sonra kale/şehir, 1593 yılında yeni kurulan Özi eyaletine ilhak edilmiştir⁵.

Barış zamanında ticari faaliyetlerin ana güzergâhlarından olan Akkirman, Türkistan-Karadeniz ticaret hattının Avrupa bağlantısını sağlamakta idi. Özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin karşısına yeni bir güç olarak çıkan Rusya, aynı asrın son çeyreğinde artık Osmanlı için en büyük tehdit konumuna bürünmüştü. Hal böyle iken Rus hududuna en yakın müstahkem mevkiilerden olan Akkirman Kalesi'nin önemi daha da artmıştır. Savaş zamanlarında, Osmanlı Devleti'nin Batı Karadeniz'de, Turla ve Tuna nehirleri havzasında yer alan savunma istihkâmlarının lojistik temin merkezi konumunda idi. Akkirman, Bir yandan Özi tarafının lojistik tedariki diğer yandan Hotin ve Bender kalelerinin asker, iâşe ve mühimmat temininde başlıca rolü üstlenmişti. Çalışmamızda, Akkirman Kalesi'nin 1768-1774 Osmanlı Rus harbinde üstlendiği görevi, Osmanlı lojistik faaliyetlerindeki yeri, söz konusu faaliyetlerin hangi yollarla ve kimler vasıtasıyla yapıldığı sorularına cevaplar aranacaktır.

2 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İbrahim Sezgin, C I, 5. Kitap, s. 60, 61-62.

3 Bilge, *agm.*, s. 269.

4 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C II, Ankara 1988, s. 181-182.

5 Bilge, *agm.*, s. 269.

1768 Seferi'ne Giden Süreç

Osmanlı Devleti, başarısız II. Viyana muhasarası (1683) sonrası Avrupa ve sonradan ittifaka dâhil olan Rusya ile yaptığı ve 16 yıl süren uzun savaş döneminden sonra, 1699'da Karlofça Antlaşması'nı imzalamış, yenik devlet olarak XVIII. yüzyıla giriş yapmıştı. 1711 Prut ve 1715 Mora seferleri ile kayıplarını bir nebze gideren Osmanlı Devleti, Avusturya ile yaptığı savaşı kaybederek 1718 yılında Pasarofça Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştı. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti, Orta Avrupa'ya açılan kapı mahiyetinde olan Belgrad'ı Habsburglar'a bırakmıştı. 1735-1739 yılları arasında Osmanlı Devleti yine Avusturya ve Rusya ile savaşa girmiş, her iki cephede de düşmanlarına karşı galip gelmiştir. 1739 yılında imzalanan Belgrad Antlaşması ile Belgrad, yeniden Türk hudutlarına dâhil edilmiştir. Rusya ile yapılan antlaşma gereğince Ruslar Azak Kalesi'ni yıkacaklardı⁶. 1760'lı yıllara gelindiğinde, Osmanlı Devleti Avrupa devletleri ile uzun denebilecek bir süre savaş yapmamıştı. Bu tarihlerden itibaren İstanbul'da savaş çığırkanlıkları artmış, Rusya'ya sefer ilanı için sesler yükselmeye başlamıştı. Kendisi de savaş taraftarı olan Sultan III. Mustafa'yı Sadrazam Koca Ragıp Paşa sınırlandırmakta idi. 1763 Yılında Ragıp Paşa'nın vefatı sonrası savaşa giden yol da açılmıştı. Rusların Gürcistan, Balkanlar ve adalardaki halkı Osmanlı idaresine karşı tahrik etmesi, Lehistan'daki taht mücadelelerine müdahil olması ve buraya asker göndermesi, Osmanlı Devleti'ni fazlasıyla tahrik etmişti. Leh soylularının Osmanlı'dan yardım talebinde bulunması Rusya'ya karşı savaşı kaçınılmaz hale getirmiştir. Koca Ragıp Paşa'dan sonra sadarete gelen Muhsinzade Mehmed Paşa korkaklıkla suçlanarak sadareten alınmıştı. Yerine geçen (Eylül 1768) Silahdar Hamza Paşa tam bir savaş taraftarı idi. 3 Ekim 1768 tarihinde Rusya'ya sefer ilan edildi. Sefer ilanından dokuz gün sonra görevinden azledilen Hamza Paşa'nın yerine Yağlıkızade Mehmed Emin Paşa bu göreve getirilmiştir⁷.

Osmanlı Ordusu'nun Sefere Çıkışı

Yağlıkızade komutasındaki Türk ordusu, 26 Mart 1769 tarihinde Davutpaşa kışlasından ayrılarak yola çıkmıştır⁸. Diğer yandan savaş tedbirleri de alınmakta olup aralarında Kili, Akkirman, İsakçı, Karaharman, Köstence gibi yerlerin bulunduğu kale ve şehirlerin idarecilerine gönderilen emirde, Rusya ile savaş

6 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C IV/I, Ankara 1988, s. 293.

7 Uzunçarşılı, *age.*, s. 370.

8 Ahmed Resmî Efendi, *Hulâsatü'l İ'tibâr (1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi Tarihçesi)*, haz. Osman Köksal, Ankara 2011, s.63.

kararı alındığından asker toplamaları istenmiştir⁹. İsaççı, İsmail, Kili ve Akkırman kadıları ve askeri taifesine emir gönderilerek Dağıstanî Ali Ağa¹⁰'nın başbuğ tayin edilerek İsmail tarafına gittiği, kendilerinin de onun idaresinde toplanmaları, Boğdan tarafına geçilerek hem asilerin hem de Rusların cezalandırılmaları ve mallarının yağmalanması istendi¹¹. Sonrasında ise Dağıstanî Ali Ağa'ya vezirlik rütbesi verilerek Akkırman, Kili ve İsmail taraflarının seraskeri olarak atandı. Eski Veznedarbaşı Ali Ağa da bölgede, Kırım hanının maiyyetinde bulunmakta idi. Ali Ağa'ya kendisinde bulunan hazineden 50.000 kuruşunu Dağıstanî Ali Paşa'ya vermesi emredilmişti¹². İsmail, Kili ve Akkırman taraflarında bulunan askerler perişan vaziyette idiler. Dağıstanî Ali Paşa'dan, bunların tekrar nizam altında birleştirilerek Kırım hanı ile ittifak halinde olup bölgede yer alan köy ve kasabaların düşmandan korunması, yine İsmail'in düşmandan boşaltılmasına gayret etmesi emredilmişti. O bölgede Hasan Paşa, Dede Paşa, Binbaşı Hasan Çavuşzade, Silahşor Hidayetullah, Coraoğlu Ahmed Bey, Gölgezîzâde, Rado, Muhammed, İlyaszâdeler, Yılanlı Musazâdeler gibi paşa ve beyler de bulunmakta idi. Dağıstanî'ye bunlarla işbirliği yapması, bölgede serseri gezenleri askerliğe celp etmesi, Bender Kalesi'ne yardımı da ihmal etmemesi tembihinde bulunulmuştur. Lazım olan para ve zahire de kendisine peyderpey gönderilecekti. Bender'deki gelişmelerden de orduyu bilgilendirmesi Ali Paşa'dan istenilen diğer hususlardandı¹³. Ali Paşa vezirlik görevine getirilmeden önce Özi tarafında bulunmakta idi. Kendisine görev tevdi olunduktan sonra gemiyle Akkırman tarafına gitmiş, buradan üç adamıyla birlikte yine gemiyle giderek Ordu-yu hümayuna katılmış, geldikten sonra orduya nizam vermiştir¹⁴. Ali Paşa orduya katıldıktan sonra 14 gemi ile zahire gelmiş bunlardan dördü ordu için ayrılırken beşi Kırım'a; kalan beş gemi ise Akkırman'a gönderildi. Bölgeden gelen raporda askerlerin Dağıstanî Ali Paşa'ya meylettüğü de ifade edilmekte idi¹⁵.

9 BOA, AE.SMST.III., 44/3171 (Evahir-i L. 1183/16-25 Şubat 1770).

10 Aslen Dağıstanlı olan Ali Paşa, 1768/1769 tarihlerinde zahire mübaşiri, sonrasında ise İsaççı'da ambar emini görevlerinde bulunmuştu (Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C I, İstanbul 1996, s. 275-276).

11 Ersin Kırcı, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi 168 Numaralı Mühimme Defteri (S. 1-200) (1183-1185/1769-1771) Transkripsiyon, Değerlendirme*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul2007, hkm. 597, s. 370 (Evahir-i L. 1183/16-25 Şubat 1770).

12 BOA, C.AS., 937/40650 (3 N. 1184/21 Aralık 1770).

13 BOA, TSMA.e., 519/42 (Evail-i Ca. 1184/23 Ağustos-1 Eylül 1770).

14 BOA, TSMA.e., 501/44.

15 BOA, HAT, 8/283 (4 Ca. 1184/26 Ağustos 1770).

Rus cephesinde orduya takviyeler de devam etmekte idi. Giresun ayanlarından Dizdaroğullarının büyük kardeşi kapıcıbaşılık payesi ve küçük kardeşi turnacıbaşılık rütbesi ile Özi Kalesi muhafazasına görevlendirildiler. Diğer yandan kendisine vezirlik rütbesi verilen Ahmet Paşa, Edirne'den bostancı askerlerini tüfekçi yaparak bunlarla beraber diğer askerleri orduya göndermek üzere idi. Bosna'dan 15.000 askerin orduya katılması için emir gönderilirken Rumeli'nin değişik bölgelerinden asker toplamak için turnacı, çavuş ve hasekiler görevlendirildi. Anadolu'dan 50 adet serdengeçti bayrağı oluşturmak için İstanbul ağası Başturnacı Ahmed Ağa görevlendirildi¹⁶. Diğer yandan savaş öncesinde Özi, Hasanpaşa Palankası, Kılburun, Akkırman, Bender, Kili ve Hotin kalelerinde ve Edirne'de bulunan kırık topların tamiri gerekmekte idi. Bu maksatla Tophane-i Âmirî kârhanesine nakil olunması için Dergâh-ı Âli çavuşlarından Abdurrahman Çavuş görevlendirildi¹⁷. Akkırman Kalesi'nde 1766 yılında 78 cebeci¹⁸; 1767 yılında azaban-ı atik ve kayıkçıyan 70 asker¹⁹, 1769'da ise yine 78 adet cebeci askeri bulunmakta idi. Kalede bulunan 20 Dergâh-ı Ali topçusu ise Bender Kalesi'ne gönderilmişti. Top arabacıları da bulunan kalede, ayrıca varillere doldurulmuş 150 kantar siyah barut da mevcuttu²⁰.

Rusya seferi için Anadolu ve Rumeli'den geniş çaplı asker toplama faaliyetine girişilmişti. Kırım ordusu için Anadolu'nun Sol Kolu'ndan: Merzifon, Amasya, Turhal, Tokat, Niksar, Karahisar, Divriği, Kemah, Erzincan, Şiran, Erzurum, İspir, Bayburt, Gümüşhane, Samsun, Rize, Hopa, Giresun, Pulatana (Akçaabat), Trabzon ve Sürmene'de bulunan yeniçeri kuloğulları ve bunlara bağlı piyade askerleri toplanacaktı. Bölgenin ayanları ve ileri gelenlerinin yardımıyla toplanan askerler, başlarına tayin edilecek olan sürücülerle Trabzon ve Samsun iskelelerinden gemilerle Kırım'a gönderilecekti. Akkırman için Anadolu'nun Orta Kolu'nda yer alan Gebze, İznik, Bolu, Merzifon, Amasya, Turhal, Tokat, Sivas, Malatya ve Diyarbakır civarlarından asker toplanacaktı. Bunlar Sol Kol'dan toplanacak askerlere dâhil olarak serdarlar eşliğinde bölükler oluşturulacak ve buldukları bölgeye en yakın iskeleden Akkırman'a gönderilecekti. Ordu-yu hümayun için de Sağ Kol ve Orta Kol çevresinde olan kazalardan toplanacak askerler sevk edilecek, gönderilecek tüm askerlerin silahlanmış vaziyette olmasına dikkat edilecekti.

16 BOA, HAT, 8/283 (4 Ca. 1184/26 Ağustos 1770).

17 BOA, C.AS., 55/2566 (1 S. 1179/20 Temmuz 1765).

18 BOA, C.AS., 1088/48006 (7. M. 1180/15 Haziran 1766).

19 BOA, AE.SABH.I., 250/16714 (16 Za. 1180/15 Nisan 1767).

20 BOA, AE.SMST.III., 303/24192 (22. M. 1183/28 Mayıs 1769).

Rumeli'de de Sağ, Sol ve Orta kollardan toplanacak silahlandırılmış askerler Ordu-yu hümayuna katılacaktı. Tüm bu askerlerin isimleri seferiyye defterlerine kaydedilecek; katılmayanlar ise tedip edilip sefer firarisi olarak cezalandırılacaktı²¹.

Kırım Hanı Selim Giray'ın arzı üzerine, Akkirman muhafızlığına senelik 2.500 kuruşluk has ile mir-livalık rütbesi de verilerek Muhammed Bey yeniden tayin olundu. Söz konusu bedel Kili mukataası malından ödenecekti²². Merkezden gönderilen emirde, kendisinin yeniden Akkirman muhafızlığına atandığı belirtilerek görev yerine gitmesi istendi²³.

Her ne kadar sefer öncesi ordu savaşa hazır olmasa da Osmanlı Devleti, ordunun geçeceği yol güzergâhlarında, menzillerde bir takım lojistik faaliyetlerde bulunmuştur. Savaş boyunca da devam eden bu faaliyetlerin en önemli merkezlerinden biri de Akkirman Kalesi olmuştu. Ordunun kışlık tayinatı, yük hayvanları ve arabaları civarda bulunan Akkirman, Kili ve Hantepesi'nden karşılanacaktı²⁴.

Araştırma konumuz olan Akkirman Kalesi, Osmanlı Devleti'nin Rumeli ve Karadeniz'in kuzeyinde cereyan eden muharebelerde Türk ordusunun başlıca ikmal merkezlerindendi. Genellikle deniz yoluyla Bergos Limanı'ndan Akkirman iskelesine getirilen erzak, buradan Turla Nehri boyunca yer alan Hotin ve Bender kalelerine sevk edilmekte idi. Sevkiyatın yapıldığı diğer bir kale ise Osmanlı Devleti'nin kuzey güvenlik kuşağının en önemli merkezlerinden olan Özi Kalesi olmuştur. Şimdi Akkirman üzerinden yapılan sevkiyata daha detaylı bakalım.

Akkirman Kalesi Üzerinden Yapılan Lojistik Faaliyetler

Savaş öncesi Tuna ve Turla nehirleri havzasında, gerek bölgeden İstanbul'a, gerekse Bergos İskelesi'nden bölgeye zahire nakli yapılmakta idi. Akkirman Kalesi'ne sevk edilmek üzere Edirne'den toplanan arpanın Bergos İskelesi'ne sevk edilmesi gerekmekte idi. Edirne ayamı Damat Mustafa Efendi, Edirne'de zahireyi toplamak ve Bergos'a göndermekten sorumlu tutulmuştu. Bergos İskelesi'nde ise konuyla alakalı Seyyid Mustafa Efendi görevlendirildi²⁵. Kendisinden bir an önce

21 BOA, TSMA.e., 518/15 (11 B. 1183/10 Kasım 1769).

22 BOA, C.AS., 1113/49317 (29 Ra. 1179/15 Eylül 1765).

23 BOA, C.AS., 748/31448 (Evasıt-ı C 1182/22 Ekim-1 Kasım 1768).

24 Saffet Çalışkan, (*Vekâyi'nüvis*) *Enveri Sadullah Edefendi ve Tarihinin I. Cildi'nin Metin ve Tahlihi (1182-1188/1768-1774)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, s. 40.

25 BOA, AE.SMST.III., 11/750 (17 Ra. 1183/21 Temmuz 1769).

Edirne'ye giderek Bostancıbaşı İsmail Ağa ve Edirne ayamı Mustafa Efendi ile irtibata geçerek zahirenin sevkiyatının tamamlanması istendi. Uhdesine verilen 1.500 kuruşun bu işlerde kullanılması talimatı da verilmişti²⁶. Sevkiyatın yapılması için 1.500 adet öküz arabası ve mekkâri develer tahsis olundu. 1769 yılının Temmuz ayına gelindiğinde toplanan 5.000 ton arpadan 3.250 tonunun sevkiyatı gerçekleştirilmişti. Bu süreçte öküz arabalarından 200'ünün öküzü; 700 deveden de 100'ü hastalıktan telef oldu. Problem bununla da bitmeyip yol boyunca bazen yük kervanları saldırı ve yağmaya maruz kalmakta, zahirenin Bergos'a ulaştırılmasında gecikmeler ve zorluklar yaşanmakta idi. Bu tür aksaklıkların giderilmesi için Edirne kadısı, bostancıbaşı ve Damat Mustafa ile Seyyid Mustafa'ya emir gönderildi²⁷. Bergos İskelesinden Akkırman İskelesi'ne nakil olunacak arpanın taşıma ücreti İstanbul gümrük emniyetinden karşılandı. Gümrük Emniyet Müdürü Elhac Hüseyin Efendi'ye konuyla ilgili emir gönderilerek zahirenin taşınması için gerekli gemilerin temin edilmesi ve ücretlerinin verilmesi istendi. Sevkiyatın yaklaşık 30.000 kuruşa mal olacağı düşünüldüğünden Gümrük emniyetinde bu iş için yeterli para yoktu. Bunun üzerine Rikab-ı hümayun kaymakamı Mehmed Paşa ve Rikabı hümayun defterdarı İbrahim Efendi'ye emir gönderilerek söz konusu para Ordu-yu hümayun hazinesinin mühimmat-ı seferiye tahsisatından temini sağlandı. Kendilerinden acilen gemiler kiralanarak zahirenin önce Bergos'a buradan da Akkırman İskelesi'ne sevkinin tamamlanması istendi²⁸. 32 gemi ile 4.509 ton 350 kg arpa Akkırman'a ulaştırıldı.²⁹

Akkırman naibi ve bu iş için görevlendirilen Mehmed Efendiye emir gönderilerek arpanın yarısının Bender'e; diğer yarısının ise Özi Kalesi'ne gönderilmesi istendi. Zahire, Bender Kalesine kara yoluyla beygir arabaları ve develerle; Özi'ye ise deniz yoluyla gönderilecekti³⁰. Zahire, Özi Kalesi'ne ulaştırıldıktan sonra ücreti hazineden verilmek üzere Yakub Ağa vasıtası ile tombazlar kiralanarak nakliyesi sağlanacak ve ambarlara depolanacaktı. Yakub Ağa Akkırman'a gittiğinde kış mevsiminde esen şiddetli fırtınalar sebebiyle burada mevcut olan tombazlardan bazıları karaya vurmuş ve parçalanmıştı. Geriye kalan tombazlar ise gemilerden zahire nakli için yetersizdi. Yakub Ağa İstanbul'dan Özi muhafızlığına emir gönderilerek burada mevcut olan tombazlardan dört adedinin Akkırman'a

26 BOA, AE.SMST.III., 54/3932 (6 C. 1183/7 Ekim 1769); BOA, AE., SMST.III., 75/5596.

27 BOA, AE.SMST.III., 11/750 (17 Ra. 1183/21 Temmuz 1769).

28 BOA, AE.SMST.III., 27/1802 (26 M. 1183/1 Haziran 1769).

29 BOA, AE.SMST.III., 54/3932 (6 C. 1183/7 Ekim 1769); BOA, AE., SMST.III., 75/5596.

30 BOA, AE.SMST.III., 308/24770 (20 R. 1183/23 Ağustos 1769).

gönderilmesi arzında bulundu. İstanbul'dan, Yakub Ağa'ya bu işlerde kullanılmak üzere 3.000 kuruş verildiği belirtilerek tombaz kiralınması ve nakil işlerinde bu paranın sarf olunması emredildi³¹. İstanbul'dan Özi valisine gönderilen emirde yukarıda talep olunan tombazların Akkirman'a gönderilmesi istendi³². Söz konusu kalelere zahire sevkiyatı peyderpey yapılmakta idi. Akkirman'dan Öküz ve beygir arabaları ile Bender'e 916 ton 950 kg arpa nakil olundu³³. Bunların dışında Dağıstanî Ali Paşa tarafından Akkirman Kalesi'nden Bender Kalesi'ne yaklaşık 3.688 ton un ve 52 ton peksimet gönderilmişti³⁴. Yine Bender Kalesi için İstanbul Gümrük Emini Elhac Hüseyin vasıtasıyla İstanbul'dan Akkirman Kalesi'ne 375 ton pirinç de gönderildi. İstanbul'dan Akkirman kadısı ve gümrük eminine gönderilen emirde, arabalar temin edilip pirincin Bender'e sevk edilerek kale defterdarı Ali Efendi'ye teslim edilmesi talimatı verildi³⁵.

Kaleye yapılan sevkiyatta bazı zorluklarla karşılaşmakta, bunların çözümü için de çareler aranmakta idi. Bu bağlamda Tuna iskelelerinden hububat yüklü gemiler, geçmek için Sünne Boğazı'na geldiklerinde, suyun yüksekliğinin sekiz karışa düşmesi sebebiyle müşkülât yaşamıştı. Gemilerdeki yükün daha küçük olan tombaz gemilerine yüklenerek hafifletilip boğazı geçtikten sonra tekrar yüklenilmesi için faaliyete geçilmiş fakat hâlihazırda mevcut olan tombazların bu iş için yeterli miktarda olmadığı anlaşılmıştı. Bunun üzerine Akkirman kadısı ve eminine emir gönderilerek boğazdaki tombazlara takviye olarak tombaz gemisi tedarik etmeleri istendi. Söz konusu tombazların ücretleri ise gemi sahiplerinden alınacaktı³⁶.

Ordunun ağırlıklarını taşımak üzere yük hayvanına ve arabaya da ihtiyaç duyulmakta idi. Bunun için İsakçı, Kili, İsmail kazalarının idarecilerine öküz arabası temin edilmesi için emir gönderildi. Buna göre İsakçı, Kili ve İsmail'den 50'şer araba temini istendi. Akkirman'dan istenen 30 araba için buranın ahali, ordunun hareketinden itibaren istenilen arabaların her nereye istenirse

31 BOA, C.ML., 38/1702 (27 Z. 1183/23 Nisan 1770). Aynı belgede Akkirman Kalesi'ne gönderilecek olan zahire miktarı 300.000 kile olarak geçmektedir. Bu zahireden 100.000 kilesini Bender Kalesi'ne; 200.000 kilesinin ise Özi Kalesi'ne gönderilmesi emredilmiştir. Yukarıda geçen belgelerde ise gönderilen 200.000 kile arpanın yarısının Bender'e, diğer yarısının ise Özi'ye gönderilmesi emredilmişti.

32 BOA, C.ML., 38/1702 (29 Z. 1183/25 Nisan 1770).

33 BOA, D.MKF.d., 30421, s. 4 (22 Ra. 1183/26 Temmuz 1769).

34 BOA, C.AS., 547/22929-3 (22 R. 1183/25 Ağustos 1769).

35 BOA, C.AS., 872/37418 (15 Ra. 1182/30 Temmuz 1768).

36 BOA, C.BLD., 75/3741 (Evahir-i L 1180/21-30 Mart 1767).

oraya götürebileceklerini ifade etmişlerdi. Kili'den temin edilecek arabalarla da Akkirman'dan Bender Kalesi'ne mühimmat taşınacaktı³⁷.

Ordunun et ihtiyacının karşılanması için aralarında Akkirman'ın da bulunduğu Köstence, Varna, Hacıoğlupazarı, Kozluca, İsmail, İsakçı, Kili vs. kazalardan, Kasapbaşı Ali vasıtasıyla çobanlardan satın alınan koyunların orduya gönderilmesi planlandı. Bölgede vurguncu, istifçi olarak geçen kişilerin de bulunduğu, bunların koyunları toplayarak iki-üç katı bedelle satmaya kalkıştıkları da bilinmekte idi. Kasapbaşıya gönderilen emirle bunlara itibar etmemesi istendi³⁸.

Akkirman havalisinden toplanan buğdayın yine buradaki değirmenlerde una çevrilerek Özi Kalesi nüzül emini Hüseyin Hüsnü Efendi vasıtasıyla kale muhafazasında olan askerlerin tayinatı için kullanılması öngörüldü³⁹. Akkirman naibi ve ileri gelenlerine konuyla ilgili gönderilen emirde, Kırım Hanı Devlet Giray tarafından gönderilen mubayaacıya yardım edilmesi istendi⁴⁰.

Akkirman'dan sadece erzak ve asker sevkiyatı yapılmamakta idi. Hocabey Limanı'nda inşa edilen kalede bulunan toplar için beş kantar (282 kg) barut gönderilmesi için Akkirman kadısına emir gönderildi. Hocabey iskelesine yapılacak olan hamam için Akkirman civarından taş kırılarak bölgeye sevk edilmesi de verilen emirler arasında idi⁴¹. Diğer yandan Akkirman'da bekleyen 66 cemaati, askerleriyle birlikte Babadağ seraskerinin maiyyetine memur kılınmışlardı. Babadağ'a ulaşmaya dek uğranılan menzillerde, her bir askere günlük bir çift ekmek; beş askere yaklaşık bir kilo et; yük taşımada kullanılmak üzere 10 askere bir mekkâri beygir verilmesi için emir gönderildi. Yöre ahali tarafından askerlere yapılacak harcamaların makbuzlarının baş muhasebeye kaydıyla birlikte, söz konusu meblağ ahalinin vergilerinden düşülecekti⁴².

Rumeli'de Savaşın Genel Gidişatı

Yağlıkcızade Mehmed Emin Paşa komutasındaki Türk ordusu 26 Mart 1769 tarihinde Davutpaşa kışlasından ayrılarak yola çıkmıştı⁴³. Ordu İsakçı'ya

37 BOA, AE.SMST.III., 169/13325 (11 L. 1182/18 Şubat 1769).

38 BOA, AE.SMST.III., 329/26600 (25 C. 1183/26 Ekim 1769).

39 BOA, AE.SMST.III., 308/24770 (20 R. 1183/23 Ağustos 1769).

40 BOA, C.AS., 903/38945 (9 Ra. 1183/13 Temmuz 1769).

41 BOA, C.AS., 395/16281 (29 M. 1182/15 Haziran 1768).

42 BOA, C.AS., 415/17206 (12 C. 1182/29 Eylül 1768).

43 Ahmed Resmî Efendi, *Hulâsati'l İ'tübâr (1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi Tarihçesi)*, (Haz. Osman Köksal), Ankara 2011, s. 63,

geldiğinde burada bir meşveret meclisi kurulmuş, ordunun Özi mi yoksa Hotin yönüne mi gitmesi gerektiği ile alakalı müzakereler yapılmıştı. Neticede Bender üzerine gidildiğinde buranın Özi ile Hotin arasında yer aldığı için her iki tarafa da yakın olduğu değerlendirilip gerektiğinde yardım gönderilebileceği görüşü ağır bastı⁴⁴. Sadrazam ve Serdarı Ekrem Yağlıkçızade Mehmed Paşa'ya gönderilen emirde, İsaççı'dan süratle hareket edip Bender tarafına giderek düşmanı bulunduğu yerde cezalandırıp mallarının da yağmalanması, kadın ve çocukların esir alınması istendi⁴⁵. Bu sırada Hotin, Ruslar tarafından muhasara edildiğinden kale içindeki askerlerin yardıma ihtiyacı vardı. İbrail Nazırı Ali Efendi vasıtasıyla Boğdan ambarlarından un ve peksimet temin ederek dağılmış durumda olan askerleri toplayıp kale savunmasına gönderilmesi de Mehmed Paşa'ya emredilmişti. Çünkü Yaş kasabasında toplanan ve Hotin muhafazası için görevlendirilen askerlerin çoğu Hotin'e gitmemişti⁴⁶. Aynı konuda Hotin, Bender, İbrail, Niğbolu, Kili, Vidin, Ada-yı kebir ve Belgrad muhafızlarına da emir gönderilerek gerekli tedbirleri almaları, firarların önüne geçmeleri ve bu işe kalkışanları şiddetle cezalandırmaları istenmiştir⁴⁷. Çariçe II. Katerina'nın görevlendirdiği Prens Galiçin 65.000 kişilik ordusuyla Podolya'da toplandı; Kont Romanzov komutasındaki 62.000 askerden oluşan ordu Özi ile Azak Denizi arasında; General Vaymars Lehistan'da; Kuban-Kabartay bölgesinde ise Medem adlı komutan vardı. Rusya'ya meyleden Gürcü hanlıkları ile birlikte General Totlaben ise Trabzon ve Erzurum taraflarına sarkacaktı. Ayrıca Katerina, silah ve mühimmat desteği verdiği Karadağlıları da isyan ettirmişti. Ruslar, Osmanlı Devleti'nin tüm hudut boylarında tam tekml saldırıya hazır vaziyette idiler⁴⁸. Beş koldan taarruz emri alan Ruslar, İlk iki Hotin muhasarasında başarısız olmuşlarsa da Turla Nehri kenarında yapılan muharebeleri kazanmışlardı. Moldovancı Ali Paşa'nın Hotin muhafazasına bıraktığı askerlerin kaleyi terk etmesiyle birlikte Ruslar sorunsuz şekilde Hotin'i zapt etmiştir⁴⁹. General Panin komutasındaki Rus birlikleri de Bender Kalesi'ne saldırmış, zorlu mücadeleler yaşanmıştı. 16 Eylül 1769'da kale vire ile teslim olmuştu⁵⁰. Kili Kalesi muhafazasına Çirmen

44 Çalıışkan, *agt.*, s.26; Uzunçarşılı, *age.*, C. 4/1, s. 375.

45 BOA, ADVN.MHM.d., 167, s. 140-141, hkm. 683 (Evasıt-ı M. 1183/16-25 Mayıs 1769).

46 BOA, ADVN.MHM.d., 167, s. 140-141, hkm. 681 (Evasıt-ı M. 1183/16-25 Mayıs 1769).

47 BOA, ADVN.MHM.d., 167, s. 140-141, hkm. 686, 687 (Evasıt-ı M. 1183/16-25 Mayıs 1769).

48 Uzunçarşılı, *age.*, C IV/1, s. 376,377.

49 Cengiz Fedakar, *Bender Kalesi (1768-1774)*, İstanbul 2019, s. 60.

50 Fedakar, *age.*, s. 55.

Sancağı mutasarrıfı Abdi Paşa tayin olunmuştu. Lakin paşa oraya gitmeden Kili savunmasında yer alan asker kalenin Ruslara teslimi için ayaklanmıştı⁵¹. 24 günlük muhasaradan sonra Kili Kalesi de aynı yöntemle Rusların eline geçmiştir⁵². Bunun üzerine Abdi Paşa, Sünne Boğazı Kalesi'ne muhafız olarak görevlendirildi⁵³.

Akkirman'da Durum

Anadolu'dan bölgeye asker sevkıyatı da devam etmekte idi. Özi ve Bender kalelerinin savunması için görevlendirilen askerler öncelikle Akkirman iskelesine getirilip burada dağıtım yapılmakta idi. Bu iş için de Ser-saksonî esbak Elhac Ali görevlendirilmişti. Kendisi o ana dek Akkirman'a ne kadar askerinin ulaştığını, bunlardan Özi ve Bender kalelerine kaç kişinin gönderildiğini hala orduya bildirmemişti. İstanbul'dan gönderilen emirde, Elhac Ali'den vaziyetin Orduya bildirilmesi istenirken, Akkirman'a ulaşan serdar, serdengeçti, ağa ve alemdarlardan bir an evvel görev yerleri olan Özi ve Bender'e gitmeleri istendi⁵⁴. Karadeniz sahilinden Bartın, Amasra İnebolu, Kefken, Sinop Gerze, Samsun, Ünye, Giresun, Tirebolu, Trabzon ve o havaliden askerlerin firar etmemesi için Akkirman, Kili ve İsmail'in kadı ve ileri gelenlerinden tedbir almaları istenmişti⁵⁵. Kartal bozgunu sonrası Türk-Rus mücadele sahası Aşağı Tuna ve Turla havzasına taşınmıştır. Burada yer alan İbrail, İsmail, Kili ve Akkirman kaleleri artık Rusların yeni hedefi olmuştu. Rumeli'de cereyan eden muharebelerde Osmanlı'nın kaybetmesinin temel nedeni şüphesiz ki asker firarları idi. Nitekim Kırım hanı maiyyetinde ve Bender muhafazasında olan askerler toplu halde firar etmekte idiler. Firarilerin tercihleri ise İsmail, Kili ve Akkirman tarafları idi. Durumdan haberdar olan Osmanlı idaresi, söz konusu kalelerin kadı ve serdarlarına gönderdiği yazılarda firarilerin yakalanması, cezalandırılması ve görev yerlerine tekrar gönderilmesi emredilmişti⁵⁶.

Akkirman Kalesi muhafızlığına, Özi Kalesi muhafazasında olup aynı zamanda Bozok ve Kangırı sancakları mutasarrıfı olan Salman Paşazade Ahmed Paşa atandı. Kaledeki askerler, ağaları liderliğinde isyan çıkarmak üzere idiler.

51 BOA, ADVN.MHM.d., 168, s. 236, hkm. 943 (Evasıt-ı Ca. 1184/1-10 Eylül 1770).

52 Işık Ertekin, *Kili Kalesi (1767-1792)*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2015, s. 80.

53 BOA, ADVN.MHM.d., 168, s. 236, hkm. 943 (Evasıt-ı Ca. 1184/1-10 Eylül 1770).

54 BOA, ADVN.MHM.d., 168, s. 205, hkm. 816 (Evail-i Ra 1184/25 Haziran-4 Temmuz 1770).

55 BOA, ADVN.MHM.d., 168, s. 206, hkm. 822 (Evail-i Ra 1184/25 Haziran-4 Temmuz 1770).

56 BOA, ADVN.MHM.d., 168, s.204, hkm. 810 (Evail-i Ra 1184/25 Haziran-4 Temmuz 1770).

Kaleden talep edilen topçu ve humbaracılarla birlikte cephane ve mühimmat da gönderilecekti. Ahmed Paşa'ya İstanbul'dan gönderilen yazıyla, kapı halkıyla birlikte bir an evvel Akkirman'a gitmesi, kaleye intizam vermesi, kalede bulunan levazımata muhafazasına ve topların yerli yerine yerleştirilmesine dikkat etmesi emredildi. Kalede emlak ve akarını bırakarak firar edip gidenlerin malları, yerli ve ecnebiden kaleye hizmet edenler arasında taksim edilecek, firariler geri döndüğünde hak iddia edemeyeceklerdi. Kaleden firar edenlerin ve geri dönenlerin kayıtlarının tutularak orduya bildirmesi de paşaya verilen emirler arasında idi⁵⁷. Akkirman Kalesi'nde, Özi'den giderek hizmete başlayan Ahmed Paşa'nın dışında Yeniçeri zabiti Serturnai Seyyid Osman, Cebecibaşı vekili Ali Kethüda, Dizdar Elhac Mustafa, Sol Kol Ağası Seyyid Ahmed, Yerli Topçubaşı Mehmed de bulunmakta idi⁵⁸. Akkirman'a görevlendirilen bir diğer isim de Özi muhafazasında bulunan Ali Paşa olmuştur. Kapı halkı ve hizmetinde olan zabitanla birlikte bundan böyle Akkirman'ın muhafazasında yer alacaktı⁵⁹. Turnacıbaşı Seyyid Osman ile Yerlikul Ağası Ahmed, geceleri gemilerle kaleden firarlara göz yummakta idiler. Firarilerden kişi başına 40-50 kuruş alınarak 400-500 kişi kaleden alınıp başka yerlere götürülmekte idi. İstanbul'a durumun ihbarı üzerine kendilerine gönderilen yazıyla şayet bir fert daha kale dışına çıkarılırsa şiddetle cezalandırılacakları bildirildi⁶⁰. Rus donanmasının Sünne Boğazı'ndan geçerek Akkirman'ı tehdit etmemesi için tedbir almak gerekmekte idi. Bu bağlamda Özi Kalesi önlerine donanmanın demir atmasına karar verildi⁶¹. İsmail, Akkirman ve Kili'nin Rus tehdidine uğramaması için İstanbul'dan, Tuna donanması kaptanı Ali Kaptan'dan da bölgeye giderek Şunta Garlası (Sfântu Gheorghe) denen mahalde mevzilenmesi istendi. Tayin edeceği iki-üç fırkate kaptanlarına gereği gibi tembih ve telkinlerde bulunması da emredilmişti⁶².

Tuna-Turla hattındaki kaleleri tek tek işgal eden Ruslar Tulca kalesini de işgal ettikten sonra İbrail Kalesi'ne yöneldi⁶³. İbrail Kalesi çok daha mühim konumda bulunup bölgenin lojistik ikmal merkezlerinden biri olma özelliği taşımakta idi. General Romanzof komutasındaki ordular iki kez kaleye taarruzda bulunmuşlardı. İlkinde

57 BOA, ADVN.MHM.d., 168, s. 238, hkm. 948 (Evasıt-ı Ca. 1184/1-10 Eylül 1770).

58 BOA, ADVN.MHM.d., 168, s. 238, hkm. 949 (Evasıt-ı Ca. 1184/1-10 Eylül 1770).

59 BOA, ADVN.MHM.d., 168, s. 238, hkm. 950 (Evasıt-ı Ca. 1184/1-10 Eylül 1770).

60 BOA, ADVN.MHM.d., 168, s. 245, hkm. 983 (Evasıt-ı M 1184/6-15 Mayıs 1770).

61 BOA, ADVN.MHM.d., 168, s. 340, hkm. 1413 (Evahir-i Z 1184/6-15 Nisan 1771).

62 BOA, ADVN.MHM.d., 168, s. 352, hkm. 1464, (Evahir-M. 1185/5 Mayıs 1771).

63 Resmî, *age.*, s. 77.

başarısız olan Ruslar, ikincisinde daha şiddetli saldırdılar. Kale muhafızı Süleyman Paşa'nın vefatı ile birlikte yerine Abdi Paşa atandı⁶⁴. Nihayet dayanma gücünü tüketen İbrail Kalesi de Rus işgaline uğramıştır⁶⁵. Emin Paşa'nın hastalanmasıyla birlikte sadarete Moldovancı Ali Paşa getirilmişti. Hotin civarında Moldovancı Ali Paşa komutasındaki Türk ordusu mücadelede bulunmuş fakat Ruslar bölgeden uzaklaştırılmamıştı. Ali Paşa, bir takım askeri Hotin'de bırakarak Hantepesi'ne gitme yolunu tercih etmiş fakat kalede hiçbir asker kalmak istememişti. 28 Eylül 1769'da askerler Hotin'in bir kapısında girip diğerinden çıkmıştı. Böylelikle Hotin de sorunsuz şekilde Rus hâkimiyetine geçmiştir⁶⁶. Turla boyunda cereyan eden muharebelerde başarısız olan Ali Paşa, dört ay sonunda azledilerek yerine İvaz Paşazade Ali Paşa sadrazam ve Serdar-ı ekrem oldu⁶⁷. Kartal mağlubiyeti sonrası üç ay boyunca muhasara altında bulunan Bender Kalesi de 16 Eylül 1770'te Rus General Panin tarafından zapt edilmiştir⁶⁸. İşgal bölgelerinden firar eden askerler perişan vaziyette Özi, Akkırman ve Kırım taraflarına; bir kısmı ise Tuna'nın diğer yakasına geçtiler. İsmail kasabasını terk edenlerden İskenderiye Mutasarrıfı Mehmed Paşazade Mustafa Paşa, humbaracı ve lağımçıbaşılar, Rumeli eyaletinin sağ ve sol kol alaybeyleri gibi birçok ileri gelenle birlikte yaklaşık 2.500 kişi Kili Kalesi'ne sığındı. Firar edenler ve işgalden kaçan ahalinin çoğunluğu Eski Kili ve Akkırman mıntokasında dağınık halde bulunmakta idiler. İçinde buldukları durumu Orduyu hümayuna arz etmişlerdi. Mustafa Paşa'ya Rumeli beylerbeyliği payesi ve ordu hazinesinden 7.500 kuruş harçlık verilerek beraberindeki askerlerle birlikte kalenin savunmasına görevlendirildiğine dair emir verildi⁶⁹. İsmail'den sonra Kili Kalesi'nin de işgali ile birlikte Yedisan Tatarlarının bir kısmı Ruslara tâbi olurken bunu kabul etmeyenlerin bir kısmı Özi'ye; diğer bir kısmı ise Akkırman'a gitti⁷⁰. Bender Kalesi'nin de Rusların eline geçmesiyle birlikte Akkırman'da olan kale ahali can ve mallarının güvencesi için teslim olmaktan

64 Hakan Engin, *1787-1792 Osmanlı-Rus, Avusturya Harpleri Sırasında İbrail Kalesi*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2013, s. 63.

65 Çalışkan, *agt.*, s. 180.

66 Cengiz Fedakar, "Hotin Kalesi'nin Sükûtu (1768-1774 Osmanlı Rus Harpleri'nde)", *Bozkırın Oğlu Ahmet Taşağul'a Armağan*, İstanbul 2019, s. 474.

67 Uzunçarşılı, *age.*, C. IV/1, s. 381, 384.

68 Fedakar, *age.*, s. 55.

69 Çalışkan, *agt.*, s. 157, 158.

70 Çalışkan, *agt.*, s. 59; Ahmed Cavid, *Müntehabât, (Osmanlı Rus İlişkileri Tarihi)*, haz. Adnan Baycar, İstanbul 2004, s. 355, 358.

başka çare olmadığını düşünerek kaleyi Ruslara teslim ettiler⁷¹. İsmail, Kili, İbrail ve Akkirman kalelerinin de Rus işgaline uğramasıyla Bucak mıntıkası tamamen Rus hâkimiyetine geçmiştir⁷². Diğer yandan asker ve halkın Özi Kalesine sığındıklarının Ruslar tarafından öğrenilmesiyle birlikte, 6.000 kişilik Rus ordusu, Özi Kalesi'ne saldırdı. Bu sırada o havalide bulunan Kırım Hanı Kaplan Giray, Ruslara mukabelede bulunarak tehdidi bertaraf etmiştir (22 Eylül-1 Ekim 1770)⁷³.

Savaşın diğer cephesi olan Adalar Denizi'nde Rus donanması ile mücadele edilmekte idi. Daha sonra kendisine paşalık rütbesi verilen Cezayirli Gazi Hasan Bey, Limni müdafaası⁷⁴ ile Rusların Çanakkale Boğazı'nı kapatma teşebbüsünü boşa çıkarmıştı. Rus tahrikiyle isyan eden Mora Rumlarının ayaklanmasını da Muhsinzade Mehmed Paşa başarıyla bastırmış fakat Rusların Çeşme baskınıyla Osmanlı donanması neredeyse yok edilmişti⁷⁵. Karadeniz'in Kuzeyinde de durum Osmanlı açısından iç açıcı değildi. Serasker İbrahim Paşa'nın üstün gayretlerine rağmen bazı yerli Tatar ve Nogay işbirlikçilerinin ihaneti neticesinde Rusların Or Kalesi'ni zaptıyla birlikte yarımada'nın işgali tamamlanmıştı (Temmuz 1771)⁷⁶. Kozluca bozgunu, savaşın sonlandırılmasında belirleyici faktör olmuş, nihayetinde Osmanlı Devleti Rusya ile Küçük Kaynarca Antlaşmasını yapmak zorunda kalmıştır. Altı yıldır muharebelerin ağır sonuçlarından mütesir olan Sultan III. Mustafa nüzul geçirmiş, Yerine Antlaşmayı da imzalayacak olan I. Abdülhamid Osmanlı Tahtına oturmuştu (Ocak 1774)⁷⁷. 26 Temmuz 1774 tarihinde yapıla Küçük Kaynarca Antlaşması'nın en önemli hükmü Kırım'a sözde bağımsızlık verilerek Rus işgaline zemin hazırlayan hükmü olmuştur⁷⁸.

71 Çalışkan, *agt.*, s. 170-171; Ahmed Cavid, *age.*, s. 355, 358.

72 Uzunçarşılı, *age.*, s. 389.

73 Çalışkan, *agt.*, s. 159.

74 Ayrıntılı bilgi için bk. Cengiz Fedakar, "Limni Müdafaası (1770)", *History Studies*, C 11, S. 5, 2019, s. 1555-1574.

75 Ayrıntılı bilgi için bk. Cengiz Fedakar, "Mora İsyanı (1770)", *Abdülkadir Özcan'a Armağan Tarihin Peşinde Bir Ömür*, İstanbul 2018, s. 587-604.

76 Uzunçarşılı, *age.*, s. 407.

77 Uzunçarşılı, *age.*, s. 420.

78 Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Roderic H. Davison, "Russian Skill and Turkish Imbecility: The Treaty of Kuchuk Kainardji Reconsidered", *Slavic Review*, Vol. 35, No. 3, 1976, s. 463-483; Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca Antlaşması", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 26, Ankara 2002, s. 524-527.

Sonuç

Osmanlı Devleti için 1768 Rus seferi, Koca Ragıp Paşa ve Muhsinzade Mehmed Paşa'nın haklılığını ortaya koyan acı bir tecrübe olmuştur. Zira özellikle Ragıp Paşa, Türk ordusunun sefer için hazır olmadığı, savaşın sonuçlarının Osmanlı açısından ağır olacağı kanaatinde idi. Muhsinzade Mehmed Paşa da sefer taraftarı olmakla birlikte seferin zamanlamasının yanlış olduğu, gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra harp ilanının yerinde olacağı düşüncesinde idi. Uzun yıllar savaşlardan uzak duran Türk ordusunda savaş tecrübesi olan paşa da bulunmamakta idi. Önce sadaretten azledilen sonra Mora Seraskeri olarak görevlendirilen Muhsinzade Mehmed Paşa, savaş tecrübesi olan tek vezirdi. Nitekim bunu sahada da kanıtlamış Rus destekli Rum asilerinin çıkardığı Mora isyanını bastırmış, Rumeli'de yer aldığı diğer muharebelerde yine başarılar elde etmişti. Osmanlı Devleti, savaş esnasında Ordu lojistiğinin sağlanmasında elinden gelen gayreti göstermiş, lazım olan mühimmat ve gıda temininde orduyu takviyeden geri kalmamıştır. Bu bağlamda Tuna-Turla-Özi hattında kilit konumda olan Akkirman Kalesi, Rus cephesinin en hareketli lojistik üslerinden biri olmuştur. Turla Nehri boyunca yer alan Hotin ve özellikle Bender Kalesi savunmasında yer alan askerlerin gıda ve mühimmat gereksinimi, ağırlıklı olarak Akkirman üzerinden yapılmıştı. Özi Kalesi'ne de yakın olan Akkirman, burada bulunan askerlerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasında yine aynı görevi ifa etmiştir. Akkirman, söz konusu kalelere ve civar cephe hattına sadece gıda ve mühimmat akışı için kullanılan merkez olmamış, aynı zamanda asker takviyesinin de yapıldığı üs vazifesi görmüştür. Zira Anadolu'nun Karadeniz sahilinde yer alan Ereğli, Samsun ve Trabzon gibi limanlardan yapılan asker sevkiyatının da dağıtım merkezlerinden biri idi.

Osmanlı Devleti'nin lojistik faaliyetlerde kazanmış olduğu üstün deneyim, bu savaş esnasında da kendini göstermiştir. Ne var ki tüm ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmış olsa da askerlerin savaş ve mücadele azmi olmadığı zaman, devletin göstermiş olduğu tüm bu gayretlerin beyhude olduğu gerçeği, bu savaşlarda kendini göstermiştir. Kartal bozgunu bunun en bariz örneği olmuştur. Savaş sanatından anlamayan kalabalık insan gruplarının cepheye sürülmesi, bunlarının çoğunun yolda ya da cephede firar etmesi, Osmanlı açısından savaşın kaderini belirleyen temel etmenlerden olmuştur. Muhsinzade Mehmed Paşa ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın üstün gayret ve başarıları, cephede yer alan diğer vezirlerle ters orantılı idi. Lime lime dağılan Türk ordusu mukabilinde, II. Katerina ile birlikte büyük güç olarak ortaya çıkan Çarlık Rusyası ise tarihinin en kudretli dönemlerinden birini yaşamakta idi. Hal böyle iken cephelerin çoğunluğunda Rus üstünlüğü

sağlanmış, kalelerin birçoğu savaşmadan teslim bayrağını çekmiştir. Aynı akıbeti paylaşan kalelerden biri de Akkirman olmuştur. Savaş sonunda yapılan Küçük kaynarca Antlaşması ile Rusların temel isteği olan Kırım'ın Osmanlı Devleti'nden kopması sağlanmıştır.

Kaynaklar

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA),

ADVN.MHM.d., 167; 168.

AE.SABH.I., 250/16714.

AE.SMST.III., 11/750; 11/750; 169/13325; 27/1802; 303/24192; 329/26600; 44/3171; 54/3932; 75/5596; 308/24770.

C.AS., 1088/48006; 1113/49317; 395/16281; 415/17206; 547/22929-3; 55/2566 748/31448; 872/37418; 903/38945; 937/40650.

C.BLD., 75/3741.

C.ML., 38/1702; 38/1702.

D.MKF.d., 30421.

HAT, 8/283.

TSMA.e., 501/44; 518/15; 519/42.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Ahmed Cavid, *Müntehabât, (Osmanlı Rus İlişkileri Tarihi)*, haz. Adnan Baycar, İstanbul 2004.

Ahmed Resmî Efendi, *Hulâsatü'l İ'tibâr (1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi Tarihçesi)*, haz. Osman Köksal, Ankara 2011.

Beydilli, Kemal, "Küçük Kaynarca Antlaşması", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 26, Ankara 2002, s. 524-527.

Bilge, Mustafa L., "Akkirman" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 2, s. 269-270.

Çalışkan, Saffet, *(Vekâyi'nüvis) Enverî Sadullah Edefendi ve Tarihinin I. Cildi'nin Metin ve Tahlihi (1182-188/1768-1774)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Davison, Roderic H., "Russian Skill and Turkish Imbecility: The Treaty of Kuchuk Kainardji Reconsidered", *Slavic Review*, Vol. 35, No.3, 1976, s. 463-483.

Engin, Hakan, *1787-1792 Osmanlı-Rus, Avusturya Harpleri Sırasında İbrail Kalesi*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2013.

Ertekin, Işık, *Kili Kalesi (1767-1792)*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2015.

Evlia Çelebi, *Seyahatnâme*, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İbrahim Sezgin, C I, 5. Kitap.

Fedakar, Cengiz, "Limni Müdafaası (1770)", *History Studies*, C 11, S. 5, 2019, s. 1555-1574.

Fedakar, Cengiz, "Mora İsyanı (1770)", *Abdülkadir Özcan'a Armağan Tarihin Peşinde Bir Ömür*, İstanbul 2018, s. 587-604.

Fedakar, Cengiz, *Bender Kalesi (1768-1774)*, İstanbul 2019.

Fedakar, Cengiz, "Hotin Kalesi'nin Sükûtu (1768-1774 Osmanlı Rus Harpleri'nde)", *Bozkırın Oğlu Ahmet Taşağul'a Armağan*, İstanbul 2019, s. 451-478.

Kırca, Ersin, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi 168 Numaralı Mühimme Defteri (S. 1-200) (1183-1185/1769-1771) Transkripsiyon, Değerlendirme*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007 İstanbul.

Krasnojon, A. V., *Krepost Belgorod (Akkerman) v Istoriceskih Izobrejeniyah*, Kişinev-Odessa 2016

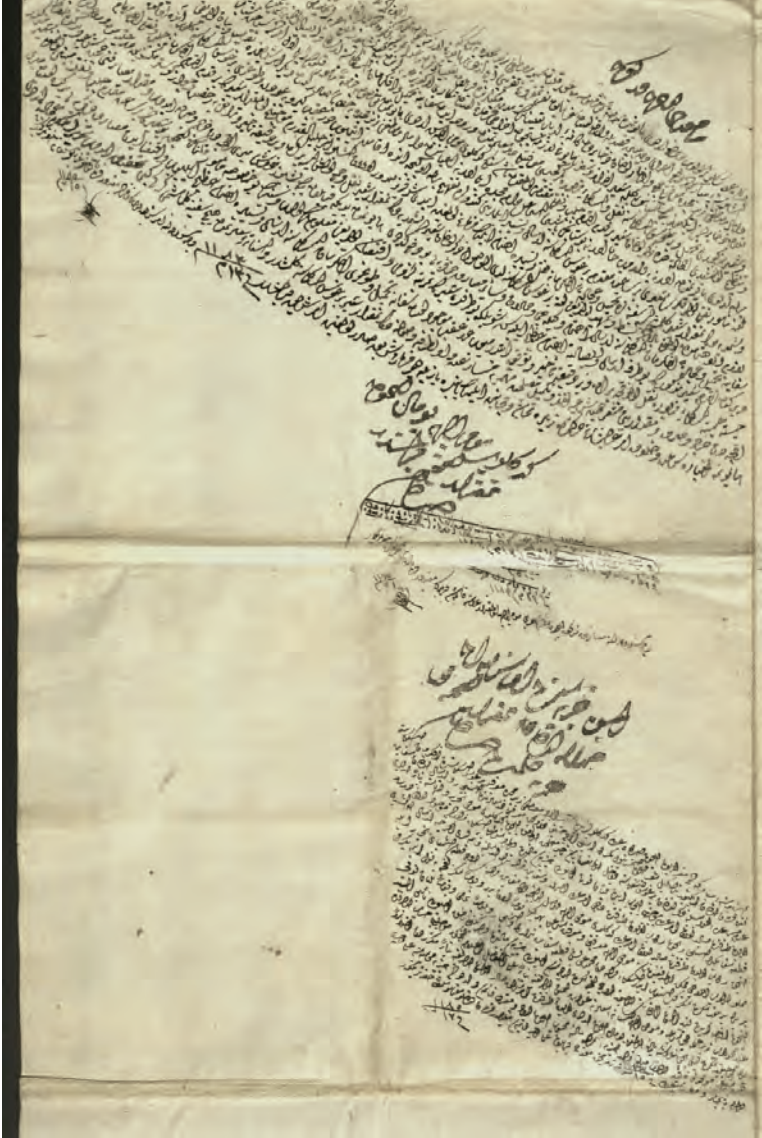
Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C I, İstanbul 1996.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C II, Ankara 1988.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C IV/I, Ankara 1988.

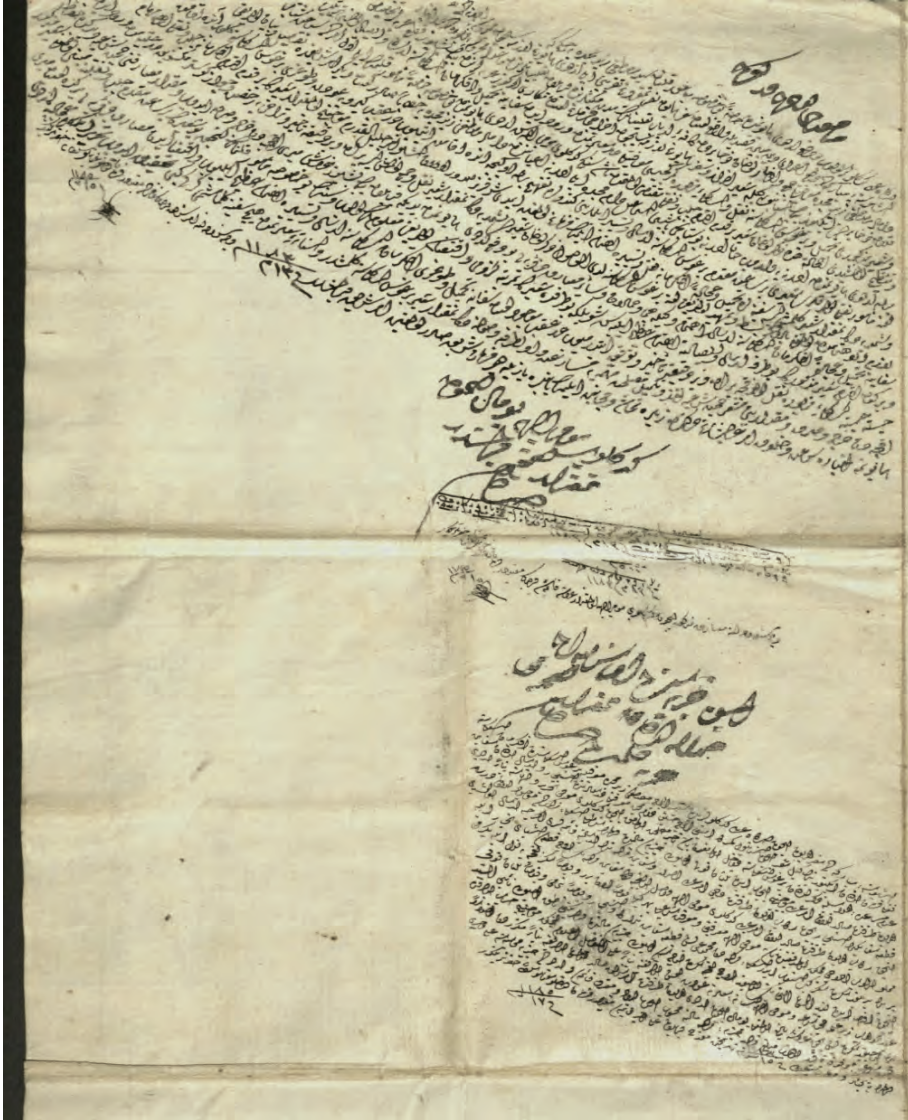
Ekler

Ek 1: Edirne'den toplanıp Bergos İskelesi'nden Akkirman İskelesi'ne gönderilen Zahiireye dair vesika⁷⁹.

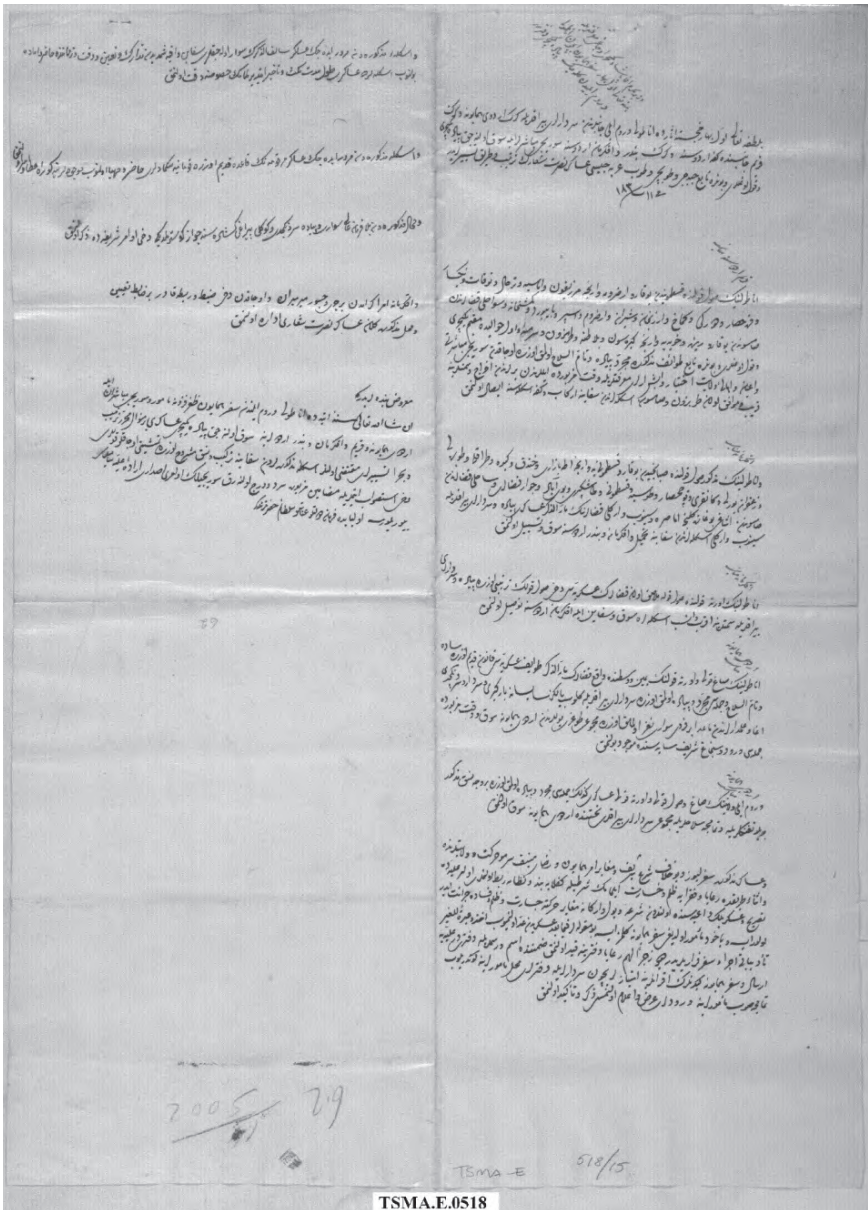
79 BOA, AE.SMST.III., 54/3932 (6 C. 1183/7 Ekim 1769).

Ek 2: Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden Akkırman İskelesi'ne ve diğer cephelere gönderilmek üzere asker toplanmasına dair vesika⁸⁰.

80 BOA, TSMA.e., 518/15.

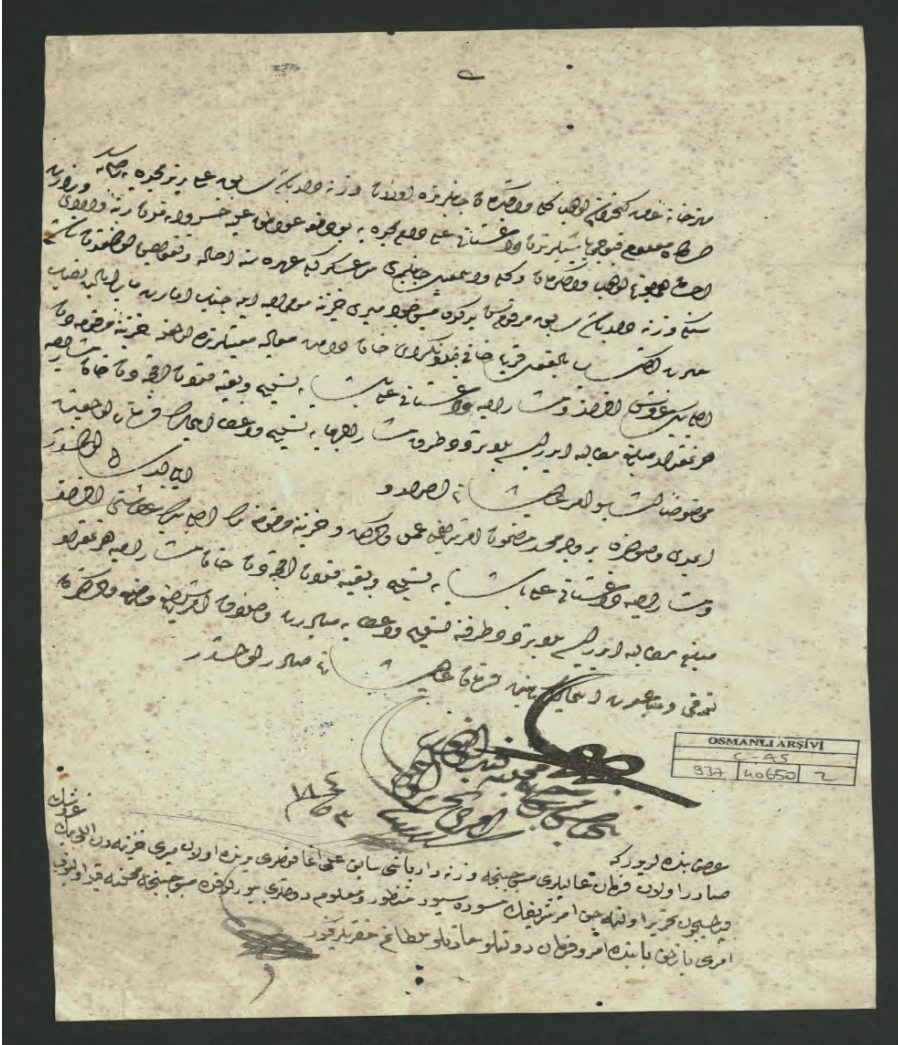
Ek 3: Anadolu'dan Rusya Seferi için asker toplanmasına dair vesika⁸¹.

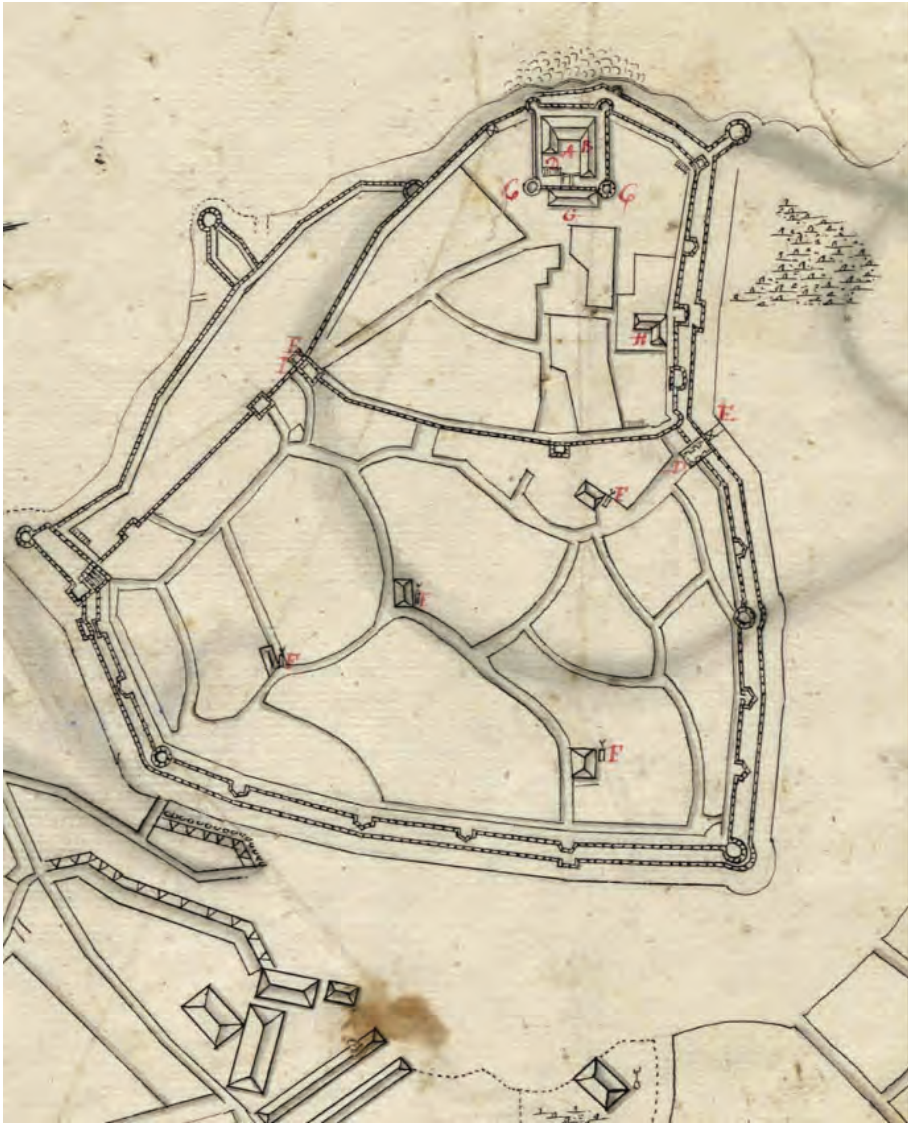
TSM.A.E.0518

81 BOA, TSM.A.c.,18/15 (11 B. 1183/10 Kasım 1769).

Ek 4: Dağıstanî Ali Ağa'ya vezirlik rütbesi ile birlikte kendisine 50.000 kuruş verildiğine dair vesika⁸².

82 BOA, C.A.S, 937/40650.

Ek 5: Akkirman Kalesi'nin planı (1790)⁸³.

83 A. V. Krasnojon, *Krepost Belgorod (Akkerman) v Istoriceskih Izobrejeniyah*, Kişinev-Odessa 2016, p. 24.

Ek 6: Akkirman Kalesi'nin Temsili çizimleri (1790)⁸⁴

84 A. V. Krasnojon, *Krepost Belgorod (Akkerman) v Istoricheskih Izobrejeniyah*, Kişinev-Odessa 2016, p. 32, 42.

Ek 7: Akkirman Kalesi'nin kuş bakış fotoğrafı⁸⁵.

85 A. V. Krasnojon, *Krepost Belgorod (Akkerman) v Istoriceskih Izobrejeniyah*, Kişinev-Odessa 2016, p. 58, 14.